
Актуальні проблеми політики. 2013. Вип. 48

проблеми в досягненні ЦРТ. Предложені перспективні направлення усовершенствовання механізму забезпечення гендерного рівності.

Analyzed the performance of gender equality as one of the objectives and tasks in the field of development, as defined by Ukraine in the framework of achieving the global Millennium Development Goals. Identified challenges in achieving the MDGs. Offered promising directions of improvement of mechanisms for gender equality.

Стаття надійшла до редколегії 30.11.2012

УДК 321.01:316.61:159.923.2

Малінін В. В., ОРІДУ

СОЦІОКУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЛІТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Статтю присвячено аналізу соціокультурної ідентичності, її місця та ролі у процесі впровадження державної політики та реалізації основних демократичних принципів державного управління. Визначено, що соціокультурна ідентичність виступає вагомим чинником підвищення ефективності державного управління в сучасних умовах.

Актуальність теми даної статті обумовлена величезною практичною значимістю процесів формування соціокультурної ідентичності як важливої складової суспільних трансформацій.

В історичному контексті криза індивідуальної, групової ідентичності, суспільної ідентифікації в цілому супроводжує політичні, економічні та соціокультурні зміни, а часто і передує цим змінам. Феномен впливу ідентичності на сферу державного управління потребує дослідницької уваги через високу суспільну необхідність підвищення ефективності державного управління у сучасному українському суспільстві із урахуванням впливу соціокультурної ідентичності.

Проблема ідентичності актуалізується у процесі переходу від традиційного до індустріального суспільства і від індустріального – до постіндустріального (інформаційного).

У традиційному суспільстві соціокультурну ідентичність можна розглядати як сутність спільноти, властивість індивіда, яка належить йому від народження та не може бути змінена. Сучасні теоретичні візії ідентичності позиціонують її як феномен, що «конструється»

ся» індивідом, групою та суспільством упродовж певного часу. Конструктивістський підхід наголошує на динамічних змінах у процесі формування соціокультурної ідентичності, які обумовлені глобалізацією, становленням інформаційного суспільства та кризою національної ідентичності.

Водночас, така позиція не означає, що ідентичність перетворюється на «віртуальний» феномен. Навпаки, зростає роль ідентичності у процесі конструювання соціальної та політичної реальності.

Дослідження соціокультурної ідентичності акумулюють евристичний потенціал багатьох сфер наукового знання – від логіки, філософії та соціології до політичної науки, психології, економічної теорії та державного управління. Саме міждисциплінарний підхід у аналізі процесу формування соціокультурної ідентичності дозволяє визначити феномен ідентичності у його цілісності та виокремити основні чинники впливу на підвищення ефективності державного управління.

Мета даної статті – проаналізувати феномен соціокультурної ідентичності як важливий чинник підвищення ефективності державного управління.

Дослідженням феномену ідентичності присвячено роботи таких зарубіжних та вітчизняних авторів, як Б. Андерсон, С. Байрачний, З. Бауман, П. Бергер, У. Бек, Р. Брюейкер, М. Гібернау, Е. Гіденс, С. Гантингтон, М. Головатий, О. Зернецька, М. Кастельс, Ф. Кесиді, Н. Ковтун, С. Леш, М. Мунтян, О. Панарін, Ю. Павленко, О. Стегній, В. Чагілов, А. Урсул, Л. Яковлева, К. Ясперс та ін.

Соціокультурну ідентичність можна представити як процес отождолення особистості з певними культурними ідеалами, які історично сформувались в національній культурі країни на основі духовних цінностей, що зберігаються, і транслюються наступним поколінням як національне надбання. Індивід, у процесі соціалізації виступає об'єктом культурного та соціального впливу, засвоює культуру, а згодом – функціонує в культурному середовищі і створює (відтворює) культуру. Саме тому важливим фактором формування соціокультурної ідентичності стає національна система освіти, яка повинна орієнтуватись на загальнолюдські цінності, світову і національну культуру з метою сприяння розвитку особистості, її культурному самовизначенню і саморозвитку.

Соціокультурна ідентичність – це широке поняття, яке охоплює елементи етнічної ідентичності (визначення культури, до якої належить індивід: української, російської, польської, німецької), цивілізаційної ідентичності (орієнтація на «Схід» або «Захід»), політичної

ідентичності (тип політичної культури, до якої відноситься індивід) та ін. Це обумовлено тим, що ідентичність знаходиться у культурному просторі, вона обумовлена культурними вимірами.

На різних етапах історичного розвитку питання ідентифікації особи із групою та місцевістю пояснювалась з позицій міфологічних уявлень, релігійного світогляду, ідеологічних доктрин (лібералізму, соціалізму, консерватизму та комунітаризму), наукових парадигм (з позицій класичної, некласичної та постнекласичної методології). Поняття ідентичності інтрепретувалось у співвідношенні зі свободою, необхідністю, політичною діяльністю, психологічними характеристиками особистості, становленням представницької моделі політичної системи, підвищенням ефективності державного управління, розвитку плюралізму та демократії. Феномен ідентичності розглядався у відповідності до пізнавальних матриць традиційного суспільства, модерну та постмодерну.

В історичному процесі розвитку наукового пізнання можна виділити декілька етапів, кожному із яких відповідала власна оригінальна система розуміння ідентичності, яка могла виступати латентною рушійною силою економічних, соціальних та політичних потрясінь та перетворень.

Наприклад, кожний історичний етап генези науки, як особливої сфери людської діяльності, яка суттєво впливає на підвищення ефективності державного управління, відрізняється особливою інтерпретацією ідентичності вченого, його «позиціонування» у політичному, соціальному, економічному та культурному просторах. Розглянемо цей приклад більш детально. На історичному етапі середньовіччя з'являються перші університети (XII – XIII ст.), які виходять у власній діяльності із теологічної парадигми. У цей період ідентичність вченого формувалась у процесі здобуття автономії в організації навчального процесу, формуванні наукової школи від церкви, формування відповідної системи аргументації. У Новий час, коли фактично розвиваються академії, які роблять наголос на природознавстві та емпіричних дослідженнях відбувається відмова вчених від схоластичної системи освіти та науки.

Разом із тим формується романтичний ореол навколо фігури вченого-дослідника, з'являється віра у здатність науки вирішити проблеми людини та суспільства. Тобто можна говорити, що саме у цей період формується окрема позиція у соціальному просторі, незалежна від релігійної доктрини та політичної ситуації. Відповідно, утворюється ідентичність вченого, яка знаходить свій подальший розвиток на наступному етапі – у XVIII – XIX ст. Тут вже відбувається

професіоналізація наукової діяльності, (водночас і дистанціювання науки від морально-етичних питань), формується ідеал наукової неупередженості, диференціація наукового знання, з'являється позитивістське переконання у тому, що наука є вищою формою розвитку людського пізнання. Уявлення щодо місії науки суттєво відрізняється від попередніх етапів та полягає у корисності наукового знання у практичній діяльності.

У XX столітті можна говорити про етап «Великої науки», застосування наукових відкриттів, методів у всіх сферах суспільного життя. Це призводить до необхідності переосмислення ролі вченого у суспільстві, наука повертається у ціннісний вимір, визначається внутрішня етика вченого, система моральних норм наукового співтовариства (етичний кодекс).

Таким чином, ідентичність вченого, його «образ» трансформувалася протягом часу, відповідно змінювалась його соціальна позиція, роль та функції у суспільстві та управлінні соціально-політичними й економічними процесами. Від суто навчальних завдань – передачі релігійних знань та уявлень про світ наступним поколінням, вчені перейшли до дослідницької діяльності, наукова сфера виробила власну мову, принципи аналізу реальності, методологію пошуку нового знання, що сьогодні активно впливає на підвищення ефективності державного управління.

Джерела досліджень соціокультурної ідентичності сягають Стародавнього Світу (Єгипту, Індії, Китаю, Греції, Риму). У тогочасних суспільствах ідентичність пояснювалась мовою міфу та традицій, а основою розподілу суспільства на групи та страти виступала трансцендентна воля богів, стихій, першоджерел. Саме ці фактори знаходились в основі картини світу та пояснювали приналежність до вищих каст та елітних суспільних груп. Засоби ідентифікації правителів Давнього Світу – це традиції царських погребень (Месопотамія), епітафії, гробниці правителів – піраміди (Єгипет), монети із зображенням профілю імператора (Рим), кам'яні барельєфи з докладним описом діянь та перемог (авілонські царі). Для ідентифікації осіб у римській традиції використовували «titulus», дошки із текстовим роз'ясненням діяльності та стану особи. Зокрема, їх вшали на злочинців, коли їх водили містом, а потім – прибивали на хрести для розп'яття.

Елементи міфології у формуванні ідентичності можна знайти у Давній Греції. В цілому, давньогрецька філософська думка пояснює світ, у тому числі світ політичного з неміфологічних позицій, шукає реальні основи речей, певною мірою долаючи сакральність світу,

взаємодії людини і природи, людини і суспільства. Такі філософи, як Солон, Фалес, Анаксимандр, Анаксимен, Піфагор, Геракліт, Анаксагор, Демокріт виділяють природу, суспільство і людину як об'єкти вивчення, ставлять питання про сутність світу, про першооснову і першопричину порядку, закону, справедливості, прагнуть зрозуміти сутність держави (полісу) і людини, ті закономірності та випадковості, які знаходяться в основі суспільного устрою, управління полісом.

У працях філософів Платона і Аристотеля, хоча і присутні елементи міфології (як, наприклад, в ідеї Платона про те, що правитель ідентифікується за домішкою золота), проте в їх вченнях розглядається справедливий державний устрій з філософських позицій, визначається зв'язок між суспільною стратифікацією та ефективністю державного управління. Зокрема, Аристотель визначає державу як форму спілкування подібних один до одного (ми б сказали «ідентичних») людей заради досягнення мети кращого життя, підвищення ефективності державного управління. Аристотель виділив правильні й хибні форми державного устрою: правильні переслідують суспільне благо, це монархія (влада одного), аристократія (правління небагатьох найкращих), політія (розумне правління багатьох), а хибні форми правління слугують переслідуванню приватних інтересів: тиранія (деспотична влада одного), олігархія (влада багатих), демократія (влада більшості).

Проблема ідентичності у творах давньогрецьких філософів вирішується, виходячи із закладеної в людях нерівності. Так, Платон ділить громадян ідеальної держави на три стани: – філософів-правителів; – воїнів; – ремісників-працівників. Кожний з них має виконувати певні суспільні функції, та відповідає трьом засадам, що переважають в душі людини: 1) розум, притаманний філософам; 2) емоційність – це здібність воїнів; 3) чутливість притаманна хліборобам і ремісникам. Політика, за Платоном – це царське мистецтво, яке потребує знань у управління людьми.

Таким чином, процес формування соціокультурної ідентичності охоплює увесь комплекс відносин у взаємодії особистості із суспільством, включає психологічні, соціальні, економічні та політичні складові. Джерела сучасного розуміння ідентичності можна знайти у роботах античних філософів – Парменіда, Платона та Аристотеля, які заклали фундамент для аналізу ролі ідентичності у функціонуванні полісної демократії. Передусім це стосується співвідношення традицій та новачий, предметного та духовного, бажань та творчості у процесі синтезу індивідуального «Я» та спільноти громадян полісу. Що стосується реальних механізмів управління полісом, у яких можна

знайти елементи «політики ідентичності», то слід відзначити чіткий поділ на громадян, метеків та рабів, реформи Перикла, а також процедуру «остракізму» (тобто вигнання з полісу на певний термін), що можна тлумачити як відлучення від спільноти, надання політику статусу «позбавленого ідентичності».

Новий етап розвитку феномену ідентичності в античному світі ознаменувався утворенням імперії Олександра Македонського. Плутарх говорить, що під час індійського походу Олександр вимагав, аби «усі батьківщиною вважали Всесвіт..., добрих людей – одноплемінниками, а злих – чужинцями, щоби елліни і варвари не відрізнялись поміж собою ані плащами, ані щитами ... але щоби всякого доблесного мужа вважали елліном, а порочного – варваром» [3].

Сам Олександр, захопивши Персію, першим одягнув персидський одяг, заснував багато міст (деякі з них носили ім'я «Олександрій»), тобто сформував нову для античного світу ідентичність, яка полягала у конвергенції захоплених народів до еллінської культури, їх взаємного збагачення та розвитку.

У Римській імперії було визначено основи розуміння ідентичності у відносинах «центр – периферія», а також окремі правові аспекти проблеми. Римська імперія, як форма державного устрою античної доби, утворила особливий контекст формування ідентичності, який визначив подальший розвиток європейської цивілізації. Це феномен поєднання ідентичності, пов'язаної із локальною спільнотою, певною місцевістю, регіоном та ідентичності підданих Римської імперії.

Серед авторів доби Римської імперії варто відзначити Тита Лукреція Кара, Марка Туллія Цицерона, Сенеку, Светонія та ін., для яких характерним є акцентування юридичної складової ідентичності, закріпленої у нормах римського права. Чим більшою була влада імператора, тим величнішими ставали його зображення, імператором називали і зображення імператора, зображення імператора мали знаходитись в усіх крамницях, тавернах, вікнах.

У добу Середньовіччя формування ідентичності відбувалось у межах релігійної доктрини. Вага релігійних ідей визначала соціальні зміни, які на думку Августина Блаженного, Томи Аквінського, Оккама, Марсілія Падуанського мали спиратись на біблійне положення, що будь-яка влада від Бога, а отже – нерівність в земному житті також вимагає смиренності. Разом з тим, християнська теологічна доктрина, проголошувала рівність усіх людей перед Богом, незалежно від походження, влади та соціальної позиції.

Саме тому, служіння, а не влада стали основою ідентичності для отців християнської церкви: у церкві немає панування, тому

і немає політичного життя. Священники та єпископи не правлять, але служать.

Августин Блаженний писав про дві соборності, «Град Божий» (церква) і «Град Земний» (держава). Перший заснований на любові до Бога і прагне до загальної користі і справедливості, другий заснований на насильстві та свавіллі. Одним із визначних ідеологів католицизму був домініканський монах Тома Аквінський. Свої ідеї він виклав у працях «Про правління володарів», «Сума теології». Тома Аквінський, як й інші автори того часу, обґрунтував існування суспільної нерівності Божою волею: «світській владі належать лише тіла людей, а їхні душі – Богу, за посередництвом церкви в особі папи».

У добу Відродження починається криза феодального суспільного устрою, обумовлена становленням капіталізму, розвитком науки і техніки. На процес формування ідентичності у цей період впливають великі географічні відкриття, які значно розширюють межі світу для європейців.

Проблема ідентичності, її ролі в управлінні державою повертається із релігійного та кровно-родового виміру, у вимір земний – ідентичність формується за критеріями індивідуального успіху, політичного та ідеологічного вибору особи. Одним із видатних теоретиків, який аналізував зв'язок індивідуального політичного вибору, ідентичності та управління був Н. Макіавеллі. Він обґрунтував революційне для того часу положення, відповідно до яких політика не потребує підтримки та схвалення із боку моралі, або релігії.

Ніколло Макіавеллі висунув тезу про автономність політичної діяльності, відділення її від інших видів людської діяльності, що створило передумови для формування «політичної ідентичності» та «ідеологічної ідентичності». Ці типи ідентичності визначали ефективність політичної та управлінської діяльності протягом усієї подальшої історії людської цивілізації.

У період Нового часу (XVII-XVIII ст.) було розвинуто ідеї Н. Макіавеллі щодо автономності політичного поля, а однією з головних проблем філософської та політичної думки стала проблема відносин особистості і держави, рішення якої було знайдено у теорії «природних прав індивіда». Ця теорія ознаменувала важливий етап становлення політичної ідентичності, тому що обґрунтовувала рівність людей, дану від народження, виступала за свободу переконань, недоторканість особи і власності, її було спрямовано проти феодальної залежності, станового поділу суспільства, абсолютної монархії і влади церкви.

Логічним продовженням та доповненням теорії природних прав стала теорія суспільного договору, інтерпретації якої

філософами Гуго Гроцієм, Барухом Спінозою, Томасом Гоббсом, Джоном Локом, Імануїлом Кантом, Дені Дідро, Жан-Жаком Руссо, Томасом Джефферсоном заклали фундаментальні основи взаємодії влади та громадянина у демократичному суспільстві.

У XIX – XX століттях проблематика формування соціокультурної, національної та політичної ідентичності, взаємозв'язку кризи європейської цивілізації та кризи ідентичності знайшла відображення у роботах Т. Адорно, Г. Арендт, П. Бергера, Ж. Бодрійяра, Г. Блумера, М. Бубера, Л. Виготського, Ю. Габермаса, М. Гайдеггера, М. Горкгаймера, Е. Гіденса, Е. Еріксона, С. К'єркегора, Дж. Г. Міда, Ф. Ніцше, А. Турена, З. Фрейда, Е. Фрома, М. Фуко, Т. Шибутані, К. Юнга, К. Ясперса та ін.

Подальше розроблення проблеми соціокультурної ідентичності, визначення її ролі у державному управлінні здійснювалось у філософії, політичній науці, психології, соціології, теорії публічного управління та економіки. У сучасному науковому дискурсі визначальними виступають комунікативний, наративний та прагматичний підходи щодо визначення соціокультурної ідентичності. Їх об'єднує розуміння ідентичності, як рухливого, фрагментованого явища та акцентування уваги на двох процесах – глобалізації, яка конструює загальносвітовий контекст ідентичностей та формуванні локальних ідентичностей, прив'язаних до історичного і культурного середовищ. У постмодерному світі на перший план виступають гендерна, етнічна, соціокультурна ідентичності.

На думку української дослідниці І. Ващинської, можна виділити шість відмінностей між модерними та постмодерними підходами до формування ідентичності. Мова йде про те, що, по-перше, модерні підходи наголошують на способах конструювання та збереження цілісності і стабільності ідентичності, а постмодерні підходи наголошують на механізмах уникнення фіксації та збереження свободи вибору. По-друге, модерні підходи розглядають ідентичність як відносно стійку гомогенну сутність, а постмодерні розглядають ідентичність як об'єкт постійних перетворень та змін. По-третє, модерністи розглядають одне-два джерела ідентичності, а постмодерністи – різні джерела формування ідентичності. По-четверте, модерні підходи вивчають шлях формування ідентичності як відстань між «очікуванням» і «задоволенням», між «проектом» та «ідентичністю», а постмодерні акцентують на ситуативності ідентичностей. По-п'яте, прихильники модерних підходів наголошують на відносній цілісності суб'єкта, а постмодерних – на розщепленості та децентрованості індивіда. Нарешті, по-шосте, модерністи розглядають процес

формування ідентичності як націленість у майбутнє, а постмодерністи розглядають формування ідентичності в умовах домінування «тепер» (the power of now) [2, с. 242].

В наукових студіях щодо проблеми формування соціокультурної ідентичності в Україні та її впливу на підвищення ефективності державного управління, слід відзначити наступні положення:

- звернення до проблемного аналізу складових національної культури, системне дослідження питань національного буття та національної ідентичності (М. Попович, В. Малахов, Я. Грицак, П. Гнатенко, В. Антонович, М. Шлемкевич, О. Кульчицький, М. Костомаров, М. Драгоманов);

- компаративні етнознавчі дослідження (В. Антонович, Я. Пеленський, М. Костомаров);

- визначення національної ідентичності, як спільного походження, історичної території, мови, національної ідеї, державності, процесу самовизначення, і національної свідомості, освіти, спільної історичної пам'яті тощо;

- апелювання до європейської ідентичності, наголос на необхідності утвердження універсальних цінностей європейської культури, входження у європейський культурний простір;

- «межовість» України в геополітичному та екзистенціальному розумінні (О. Кульчицький), розподіл країни на «радянську» та «українську», «західну» та «східну», «російськомовну» та «українськомовну» (М. Рябчук, Я. Грицак, С. Гантингтон);

- посткомуністичні та постколоніальні студії, які наголошують на важливості відмови від тоталітарного минулого у процесі конструювання нової політичної ідентичності (В. Полохало, О. Дергачов, М. Томенко);

- дослідження впливу процесів глобалізації на сучасний стан соціокультурної ідентичності та трансформації механізмів її формування.

На сучасному етапі історичного розвитку вироблено низку критеріїв, які дозволяють дати характеристику ролі соціокультурної ідентичності у державній політиці та країни та державному управлінні:

- за ставленням до минулого; за вагою етнічних факторів;
- за характером розподілу в суспільстві власності і влади;
- за ставленням до державного устрою;
- за співвіднесенням із загальносвітовим цивілізаційним процесом.

У структурі соціокультурної ідентичності можна виділити макрорівень (визначення країни у геополітичному та регіональному

вимірі), середній рівень, який полягає у в самовизначенні нації, як державної організованої спільності, набутті національної єдності та консолідації суспільства, мікрорівень (самовизначення індивідів у відношенні до локальних ідентичностей).

Таким чином, з метою підвищення ваги та ролі соціокультурної ідентичності у процесі державного управління, необхідно здійснити ряд теоретичних та практичних кроків. Зокрема, раціоналізувати саме поняття «соціокультурна ідентичність», виробити чіткі критерії його аналізу, стану використання у політичному дискурсі та можливостей щодо підвищення ефективності державного управління.

На заваді раціоналізації феномену соціокультурної ідентичності та його застосування у процесі державного управління стає стан свідомості як громадян, так і представників влади, примітивізація цього поняття у повсякденному житті, його міфологізація та девальвація у мас-медіа, громадській думці, діяльності політичних партій та лідерів.

Бібліографічний список

1. Горлова В. М. Дискурс націоналізму і національна ідентичність сучасної України: особливості, роль і місце в суспільних процесах / Горлова В. // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна «Філософські проблеми науки і культури». – Вип. № 615 – Харків, 2004. – С. 118 – 120.
2. Ващинська І. Особливості постмодерних підходів до вивчення ідентичності / І. Ващинська // «HUMANITIES & SOCIAL SCIENCES 2009» (HSS-2009). – LVIV, 2009. – С. 242 - 243.
3. Шукуров Ш. Александр Македонский и начала современного мира / Ш. Шукуров // Интеллектуальный форум. Международный журнал. – 2001 – № 5. – С. 76 – 98.

Стаття посвящена анализу социокультурной идентичности, ее места и роли в процессе внедрения государственной политики и реализации основных демократических принципов государственного управления. Определено, что социокультурная идентичность выступает весомым фактором повышения эффективности государственного управления в современных условиях.

The article discusses the socio-cultural identity, its place and role in the implementation of government policy and the implementation of basic democratic principles of governance. Determined that the socio-cultural identity serves an important factor in improving the efficiency of public administration in modern conditions.